

CSEHES ANDRÁS

Tiberius Sempronius Gracchus bukásának jogi aspektusai

ABSTRACT

The plebeian tribune Tiberius Sempronius Gracchus is a prominent figure in the crisis of the Roman Republic, who sought to solve the problems of his time with his agrarian law. While his downfall is often linked to the content of this law, which economically favoured the poorer classes over the landowners, it is becoming more and more widely accepted that his demise was more a result of his legal and political errors rather than the substance of his ideas. In my study, I will attempt to examine these - mainly legal - mistakes on the part of Gracchus and elucidate their role in his eventual downfall.

Keywords: Tiberius Gracchus ■ lex Sempronia agraria ■ crisis of the republic
■ land reform ■ Roman politics ■ Roman public law

I. BEVEZETÉS

„Tiberius Gracchust, a Publius fiát, addig fogják magasztalni, míg a római nép története él az emlékezetben; fiai ellenben életükben sem nyerték meg a jóérzelműek helyeslését, s haláluk után is csak azok sorába valók, kiket jogosan öltek meg.”^[1]

Marcus Tullius Cicero e sorokkal emlékezett meg De Officiis című munkájában a Gracchus család legjelentősebb tagjairól. Véleményét olvasva szembeötlő, hogy az apa iránti őszinte csodálata sem képes elfedni azon ellenérzést, amelyet fiaival szemben érzett a világtörténelem egyik legkiválóbb szónoka. A Gracchus testvérek és Cicero ugyan nem voltak kortársak, de a római történelem ugyanazon periódusában, a köztársaság hanyatlása idején éltek, és politikai, valamint ideológiai értelemben véve is egymással ellenséges csoportok, vagyis az *optimates* és a *populares* tagjai voltak. Ennek megfelelően Cicero a köztársaság felforgatóit,

[1] Cicero, De Officiis 2. könyv, 12. 43. Csengeri János fordítása.

az ősök erkölcsének és szent hagyományainak megrontóit látta a Gracchusokban, akik bár hozzá hasonlóan Róma üdvét keresték, de azt reformok sorával és a köznép támogatásával kívánták elérni. Tevékenységük számos történetíró szerint fontos mérföldköve Róma történetének, ugyanis ekkor kezdődött meg igazán látványosan a köztársaság hanyatlása, amely egy évszázadon belül teljesen új hatalmi rendszernek adta át a helyét. Éppen ezen fordulópont miatt kiemelten fontos korszak ez a római közjog iránt érdeklődők számára, hiszen a hódító háborúk következtében megszülető világbirodalom ekkor élte meg jogi rendszerének hosszú és fájdalmas átalakulását, amelyet Augustus principátusa tetőzött be.

A köztársaság korának közjogi kérdései között talán Tiberius Gracchus bukásának körülményei a legérdekesebbek. Számos történetíró és még több történész írta már le ezt a történetet, mégis különböző interpretációk sora áll a rendelkezésünkre. Ebből kifolyólag rendkívül fontos a közjogi keretek ismerete, amelyek nélkül nehéz megérteni a különböző szereplők viselkedését.^[2]

Tiberius vesztét hagyományosan törvénytervezetének tartalmával szokás indokolni, amely szerint családonként 500 *iugerumban* maximalizálták az *ager publicusból* birtokolható földterület nagyságát, az ezen mértéken felüli földeket pedig az állam visszavette, hogy azokat a szegények között ossza szét.^[3] Ennek ellenére a modern történettudomány egyre következetesebben hangoztatja, hogy a néptribunus végzetét nem elsősorban programjának tartalmi elemei, hanem az általa vétett alkotmányosségtörések és a köztársaság szent hagyományainak sárba tiprása váltotta ki. Az első vélemény alátámasztására előszeretettel hivatkozzák például Appianos sorait, ami alapján arra következtethetünk, hogy a fő érdeksélem okát a földbérletek visszavonásában kell látnunk.^[4] Ennek ellenére megjegyzendőnek tartom, hogy a köztudottan gazdasági magyarázatokat kereső történetírónál is megjelenik az eljárási hibákra való utalás, tehát műve közel sem olyan egysíkú, mint ahogyan leegyszerűsítették.^[5] A kérdés tehát röviden a következő: tartalmi vagy eljárási hibák okozták a fő problémát Gracchus fellépése kapcsán?

Ezen kérdés megválaszolásához számos körülményt kell áttekintenünk, Tiberius Gracchus tevékenysége ugyanis valóban bővelkedett a kor Rómája számára szokatlan megoldásokban. Ennek kapcsán a következő dolgokat kell kiemelnünk:

- III. Attalosz Philométór Euergetés, az utolsó pergamoni király végrendelete folyamán kialakuló helyzetből ki akarta zárni a *senatust*, holott a pénzügyek és külügyek kezelése alapvetően *senatusi* igazgatás alá tartozott,

[2] Lintott, 2009, 2.

[3] A lex Sempronia agraria részletes jogi konstrukciója kapcsán ld. Pókecz, 2009, 148-149.

[4] Appianos, Rhómaika XIII. 10. 39.

[5] Appianos, Rhómaika XIII. 17. 71.

- az *ager publicus* ügyének előmozdítása és a földtörvény sikerre vitele érdekében a népgyűlésre támaszkodott, és nem a *senatusra*, valamint számos eljárási hibát vétett,
- a népgyűléssel visszahívatta pozíciójából hivataltársát, Marcus Octavius néptribunust, mielőtt annak hivatali éve lejárt volna, és
- hivatali ideje lejártát követően újra akarta magát választtatani a néptribunusi tisztségre.

A következőkben ezeket a tényezőket vesszük sorra és vizsgáljuk meg, amelynek következtében reményeink szerint tisztábban fogjuk látni a probléma gyökerét.

II. ATTALOS PHILOMÉTÓR EUERGETÉS VÉGRENDELETE

Plutarkhosz Tiberius Gracchusról szóló életrajzában írja le III. Attalosz pergamoni király végrendeletének történetét, ami egyértelműen jelzi, hogy a kronológiai egybeesésen túl ő is fontos kapcsolatot lát Gracchus bukása és a végrendelet kezelése között.

A király végrendeletében a római népre hagyta országát, és azt tette örökösévé. Tiberius, mint az év egyik néptribunusa a tömegek megnyerése és reformjai anyagi fedezetének megteremtése érdekében törvényjavaslatot terjesztett elő arra vonatkozóan, hogy az így befolyt összeget a földosztásban részesülő polgárok között osszák szét, így azok ebből tudták volna finanszírozni birtokaik felszerelését és a munkájuk megkezdését. A legnagyobb probléma azonban Gracchus azon kijelentésével volt, hogy a *senatus* még a pergamoni városok ügyében sem jogosult dönteni, mert ebben az ügyben is ő maga fog előterjesztéssel élni a nép számára. Plutarkhosz szerint ez rendkívül mélyen sértette a *senatust*, amit csak tetézett Tiberius szomszédjának azon állítása, hogy a pergamoni Eudemosz, aki a végrendelet hírért hozta a rómaiaknak, koronát és bíborpalástot ajándékozott Tiberiusnak mint Róma leendő királyának.^[6] Ugyan az egyeduralomra törés gyakori demagóg vád volt a kor Rómájában, és Tiberius tevékenysége folytán is többször felmerült, az átlagemberek számára azonban talán ebben az esetben volt a leghihetőbb, ugyanis egy valóságos király végrendelete kapcsán merült fel, amelynek végrehajtása érdekében Tiberius is látványosan sokat fáradozott.^[7]

A *senatus* ezen fejleményekre való érzékenységének megértéséhez tudnunk kell, hogy Gracchus eredetileg az ő hatáskörükbe eső területeken kívánta a mellőzésüket. Ugyan a *senatus* hatásköre soha nem került konkrétan megállapítás-

[6] Plutarkhosz, *Vitae Paralleleae*, Tiberius Gracchus 14.

[7] Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a senatori rend hagyományos „zsigeri királyellenességét” sem, ami kiegészült azzal a félelemmel, hogy egy népszerű és sikeres egén a köznép tömegeinek támogatásával képes lenne felszámolni a köztársaság politikai rendszerét. A témában ld. Havas – Hegyi – Szabó, 2007, 108-109.

ra, számos kérdéskört tételes szabályok utaltak jogkörükbe, ami kiegészült azal, hogy a testület minden általa fontosnak ítélt kérdést megvizsgálhatott, majd ezt követően arról véleményt nyilváníthatott. Ennek megfelelően egyértelműen a *senatus* hatáskörébe tartozott például, hogy az *auctoritas patrum* értelmében a törvényhozó vagy *magistratus*-választó *comitia centuriata* határozatait utólagosan jóváhagyhatták.^[8] Attalos végrendelete kapcsán azonban sokkal fontosabb, hogy a *senatus* számottevő befolyást gyakorolhatott a diplomáciai tárgyalások, nemzetközi szerződések, valamint a háború és béke kérdésében, valamint komoly befolyással bírt az államvagyon kezelése és az államháztartás vitele kapcsán.^[9]

Zlinszky János szintén leírja, hogy a pénzügyek és a külügyek a *senatus* igazgatása alá tartoztak, amire a testület rendkívül kényesen vigyázott. Véleménye szerint a Gracchusok bukása is oda vezethető vissza, hogy a *senatus* egyszerűen nem akarta kiengedni a kezéből e két területet.^[10]

Mindezekből világosan láthatjuk, hogy Tiberius Gracchus III. Attalosz végrendeletének ügyében súlyosan megsértette a *senatus* tekintélyét és a politikai status quót, amelyet nem csak a tekintélyes testület, de egyetlen konzervatívabb római sem hagyhatott figyelmen kívül. A köztársaság berendezkedésének alapjait sem kímélő Gracchus ugyan rövid távon még képes volt ezen keretek szétfeszítésére népszerű intézkedéseivel, de a szentnek tartott hagyományok felrúgása hosszú távon számára sem bizonyult kifizetődőnek.

III. A *LEX SEMPRONIA AGRARIA* KAPCSÁN FELMERŰLŐ PROBLÉMÁK

Tiberius Gracchus agrártörvénye, a *lex Sempronia agraria* egy jogilag is aprólékosan kidolgozott koncepció volt, amely a *senatori* nagybirtokosoktól érkező támadásokat elsősorban tartalmának köszönhette. Ugyanakkor azt is szükséges megjegyeznünk, hogy Gracchus szövetségeseinek körében számos dúsgazdag földbirtokost találunk, ami arra enged következtetni, hogy a konfliktus okai túlmutatnak a gazdasági érdekeken.^[11] Publius Licinius Crassus Dives Mucianus birtokainak nagysága például – az *ager publicus*on és az *ager privatus*on fekvő területek együttes figyelembevételével – akár a százezer *iugerum*ot is elérhette.^[12]

Tiberius Gracchus azonban, azon túlmenően, hogy törvénye céljaival a nagybirtokosok érdekeit sértette, olyan eljárási hibát is vétett, amely a konzervatív körök és a tekintélyéhez görcsösen ragaszkodó *senatus* szemében talán sokkal nagyobb bűnnek számított, mint maga a törvény tartalma, ugyanis ez a köz-

[8] Földi, 2013, 92-99.; Kelemen, 2022, 74.

[9] Pókecz, 2009, 143-144.

[10] Zlinszky, 1998, 67-68.

[11] Briscoe, 1974, 125.

[12] Alföldy, 2002, 55.

társaság szent hagyományait hagyta figyelmen kívül. Ahogy már utaltunk rá, a *senatus*nak az *auctoritas patrum* értelmében joga volt a törvényhozó *comitia centuriata* határozatainak utólagos jóváhagyására, és ezen aktus nélkül a népgyűlés határozatai nem bírtak jogi kötőerővel. Ezt egészítette ki Kr. e. 339-ben a *lex Publia Philonis*, amely kimondta, hogy a beterveztendő törvényjavaslatokhoz is szükség van a *senatus* előzetes jóváhagyásának megszerzésére, amelynek célja éppen a Gracchuséhoz hasonló, demagógnak bélyegzett törvényjavaslatok kivédése lehetett.^[13] Azon túlmenően azonban, hogy egyik forrásunk sem említi a *senatus* akár előzetes, akár utólagos jóváhagyását Tiberius törvénye esetében, inkább azt sugalmazzák, hogy Gracchus tudatosan próbálta kerülni a *senatus*-sal való együttműködést, noha erre nem mindig volt lehetősége. Ennek kapcsán Henderson is arra a következtetésre jut, hogy Gracchus a *senatus*-sal való előzetes egyeztetés nélkül vitte tervét a népgyűlés elé.^[14]

További érdekes adalékokkal szolgálhat Tiberius cselekedeteinek vizsgálata a földreform elfogadásának menete alatt. Ha ugyanis elmélyedünk a forrásokban, bizonyos szempontból egy kapkodó, tapasztalatlan politikust láthatunk, aki meglehetősen gyorsan szeretne volna elfogadtatni a törvénytervezetét, és vélhetően ez állt a legtöbb eljárási hiba mögött is. Ez főleg Plutarkhosz művéből vezethető le, mint az eseményekről értekező legrészletesebb antik beszámoló. A szövegben ugyanis azt olvashatjuk, hogy az első akadály kezelésének sikertelensége után Gracchus Licinius és Sextius korábban sikeresen alkalmazott módszerével próbálkozott, és ő is a néptribunusi vétőjog használatával próbálta megtörni Octavius és köre ellenállását. Azonban ez egy meglehetősen időigényes folyamat volt, így inkább mégis a szavazás keresztülvitele mellett döntött, amiből kiközösítette a *senatus* előtt való megegyezés lehetősége. Ennek rövidesen megnyilatkozó lehetetlenségére reagálva viszont ismét a népgyűlés elé járult, ahol végül szavazások során vitte keresztül a *lex Sempronia agraria* elfogadását.^[15]

Mégis mi lehet az oka Tiberius látszólagos kapkodásának? Egyrészt meg kell jegyeznünk, hogy Gracchus ugyan komoly háttérrel és számos támogatóval rendelkezett, de életkorából adódóan viszonylag fiatal és tapasztalatlan szereplője volt a római politikának. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy hírneves apja korai halála miatt nem volt lehetősége arra sem, hogy tőle tanulja el a kor politikai finomságait, így alábecsülhette azon kisebb formákat, amelyek viszont nagyon is jelentősnek számítottak. Másrészt a Kr. e. 133-as év kedvező körülményeit kell megemlítenünk, Tiberius ugyanis érzékelte, hogy eljött számára a megfelelő idő a változások véghezvitelére, ami valószínűleg csak fokozta tettekkészségét, hiszen minden megfelelő pozícióban tudhatott támogatókat, illetve fő ellenlábasai távol voltak Rómától.

[13] Pókecz, 2009, 144.

[14] Henderson, 1968, 54.

[15] Plutarkhosz, *Vitae Parallelae*, Tiberius Gracchus 10-12.

IV. OCTAVIUS TISZTSÉGÉTŐL VALÓ MEGFOSZTÁSA

Marcus Octavius néptribunusi hivatalából való letétele volt Tiberius Gracchus működésnek legnagyobb indulatokat előidéző eseménye. Ezen nem is csodálkozhatunk, ha számításba vesszük, hogy a *magistratusok* nem voltak elmozdíthatóak tisztségükből, illetve, hogy milyen odaadással védték a néptribunusok tekintélyét a rómaiak.^[16] Az sem lehet meglepő tehát, hogy minden forrásunk, hozzáállástól és nézőponttól függetlenül, kiemeli ezt az eseményt, mint a szent hivatal tekintélyét ért súlyos megrázkódtatást, amelyet teljes egészében már soha többé nem sikerült visszaállítani.

Florus, aki egyébként meglehetősen negatív véleménnyel van a Gracchus testvérek tevékenységéről, éppen a néptribunusi hivatal meggyalázását emeli ki, azonban nem említi Octavius nép általi visszahívását. Az ő szövegváltozatában, miután Octavius szembeszállt Gracchussal a törvényjavaslat kapcsán, ez utóbbi rátette a kezét – amely a letartóztatást, a bíróság elé idézést fejezte ki –, majd lekergette a szószékről. Florus szerint Octavius ekkor megrettent, hogy megölik, és ebből kifolyólag gyorsan lemondott a tisztségéről.^[17]

Velleius Paterculus szintén nem ír Octavius népgyűlés általi visszahívásáról. Művének az eseményeket feldolgozó részében mindössze annyit olvashatunk, hogy Gracchus a közösség javát védő hivatali *collegáját* megfosztotta tisztségétől.^[18]

Appianos műve, amely a ránk maradt antik beszámolók egyik legterjedelmesebbike, azonban már részletesen leírja Marcus Octavius Tiberius Gracchussal való vitájának és visszahívásának eseményeit. A történetíró szerint Octaviust a vagyonos római elit bérelte fel Tiberius törvényjavaslatának megakadályozására, amire minden esélye meg is volt, hiszen néptribunusként szabadon élhetett tiltakozási jogával *collegája* minden cselekményét illetően.^[19] Néptribunusi tisztségén túlmenően pedig származása is alkalmassá tette ezen szerep véghezvitelére, hiszen családja soha nem mélyedt el a kor politikai küzdelmeiben, és ősei is inkább a köztársaságnak tett szolgálataikról voltak ismertek.^[20] Így történhetett meg, hogy miután két egymást követő napon is meghiúsította a törvénytervezet népgyűlés előtt való ismertetését, a felfokozott hangulat következtében – és a jelen lévő optimáták tanácsára – a vita a *senatus* elé került, ahol azonban Gracchus sértegetésén túl semmi érdemi esemény nem történt. Appianos szerint Tiberius ennek következtében kirohant a népgyűlésre, és kijelentette, hogy másnap Octavius néptribunusi hivataláról tűz ki szavazást, azzal a céllal, hogy hivataltársát megfossza tisztségétől. Mivel a fenyegetés semmiféle hatást nem gyakorolt Octavius hozzáállására, így a következő napon ténylegesen megtar-

[16] A Római Köztársaság magistratusainak megismeréséhez ld. Pókecz, 2014; Földi – Hamza, 2023.

[17] Florus, *Epitome de Tito Livio bellorum omnium annorum II.* könyv III. 14.

[18] Velleius Paterculus, *Historia Romana II.* könyv 2.

[19] Appianos, *Rhómaika XIII.* 12. 48-54.

[20] Earl, 1960, 664.

tották a szavazást, amely Octavius visszahívásához és közvetve a földtörvény elfogadásához vezetett.^[21]

Ki kell emelnünk, hogy Appianos különös hangsúlyt fektet annak leírására, hogy Gracchus el akarta kerülni *collegája* mindaddig példa nélküli visszahívását. Ugyan ő maga hirdette ki és vitte végig következetesen a néptribunus letételét, de a szavazás során több ízben is kísérletet tett Octavius megnyerésére. Először is, a szavazást csak a *senatusi* incidens másnapján tartották, Octavius változatlan ellenállásának következtében, másodszor pedig, Gracchus mind az első *tribus* szavazata után, mind pedig a döntő szót kimondó, tizennyolcadik *tribus* szavazata előtt is újra megkísérelte Octavius meggyőzését a reformok szükségességéről. Feltételezhetően maga Tiberius is érezte, hogy mindaddig példátlan cselekedete jelentős következményekkel járhat, így amolyan legvégső megoldásként tekintett rá, amit szíve szerint inkább igyekezett volna elkerülni. Ezzel párhuzamosan, Octavius is tisztában volt azzal a ténnyel, hogy Gracchus és reformjának támogatói közjogi csapdába estek. Mivel néptribunusi vétője ellen nem volt hatékony eszközük, ezért csak letételében reménykedhettek, amit azonban nem a római jogból, hanem a görög filozófiából vezettek le. Éppen ezért azzal a tétellel, hogy Octavius hagyta magát megfosztani a tisztségétől, ahelyett, hogy lemondott volna, hosszú távon saját támogatóinak pozícióját erősítette, akik inentől könnyen érvelhettek Tiberius ellen, mint aki megsértette a szent hivatalt és nem tiszteli a köztársaság hagyományait.

Octavius néptribunusi tisztségéből való visszahívásának másik, rendkívül részletes leírását Plutarkhosz művéből ismerjük. Véleménye szerint a vagyontkat féltő gazdagok környékeztek meg Octaviust, hogy álljon ellen Gracchus reformjainak, hiszen érzékelték, hogy más módon nem képesek megakadályozni a tömegek által is ésszerűnek és igazságosnak tartott törvényjavaslatot. A történetíró szerint Octavius eredetileg Tiberius bizalmas híve volt, és sokáig nem is akarta a gazdagok ügyét támogatni, míg végül az erőszaknak és saját anyagi érdekeinek engedve mégis Gracchus ellen fordult.^[22] A szöveg további része fő pontjait tekintve hasonlóan írja le a népgyűlés előtt zajló viták történetét, azonban érdekes adalékkal szolgál Tiberius néptribunusi hatalmát illetően, leírja ugyanis, hogy amikor egyértelművé vált a törvényjavaslat körüli vita megoldhatatlansága, Tiberius megbénította az állami szervek működését: „rendeletileg megakadályozta minden állami hivatal működését, amíg a törvényjavaslat sorsáról döntés nem történik. Saturnus templomára saját pecsétjét ütötte rá, hogy a quaestorok se be, se ki ne vihessenek semmit, ezenkívül kihirdette, hogy a rendeletnek ellene szegülő praetoroknak bírságot kell fizetniük, úgyhogy félelmükben beszüntették hivatali működésüket”.^[23]

Ebből is világosan látható, hogy a rómaiak mekkora tisztelettel viseltettek a néptribunusok és egyáltalán a tisztségviselők hatalma iránt. Tiberius ugyanis

[21] Appianos, Rhómaika XIII. 12. 48-54.

[22] Plutarkhosz, Vitae Parallelae, Tiberius Gracchus 10.

[23] Plutarkhosz, Vitae Parallelae, Tiberius Gracchus 10. Máthé Elek fordítása.

néptribunusi tisztségéből kifolyólag ténylegesen is képes volt az államgépezet működésének leállítására. Greenidge szerint az a tény, hogy ezt az intézkedést a gyakorlatban is sikerült megvalósítani, Gracchus teljes támogatásának, hovatovább mindent elsősoró hatalmának bizonyítéka. Véleménye szerint egy rosszul támogatott néptribunus képtelen lett volna egy ilyen horderejű intézkedést a gyakorlatban is foganatosítani, amelynek következtében csak egyszerűen neveltségessé tette volna magát teljesíthetetlen intézkedésével.^[24]

Plutarkhosz rendkívül szemléletesen fejt ki Octavius letételének következményeit is, amelyek nemcsak a néptribunusi tisztség reputációjának csökkenésében, hanem Gracchus köznép előtti megítélésében is mérőföldkőnek tekinthetők. Érdekes epizódja ennek Tiberius jogvitája Titus Anniusszal, aminek témája a tisztségétől megfosztott néptribunus közmegvetésnek való kitétele volt. Amikor ugyanis Tiberius a népgyűlés előtt akart vádat emelni Annius ellen, az szokatlan módon egy kérdést intézett Gracchushoz: „Ha az a szándékod, hogy engem meggyalázz és megszegyeníts, s én egyik tribunustársadhoz folyamodom, aki védelmemre kel, te viszont haragra gyűlsz, vajon megfosztod-e emiatt hivatalától?”^[25] Titus Annius tehát a teljes népgyűlés nyilvánossága előtt kérdezte arról Tiberiust, hogy mostantól kezdve bármely hivataltársát visszahívattatná-e pozíciójából a népgyűléssel, ha az nem ért egyet az ő – akár teljes mértékben önös – elképzeléseivel. Plutarkhosz szerint a kérdés olyannyira meglepte az egyébként kiváló szónok hírében álló Gracchust, hogy inkább elhallgatott.^[26]

Ennek az eseménynek szinte egyenes következménye volt Tiberius beszéde a néphez, amellyel cselekedeteit szándékozott igazolni. Plutarkhosz szerint ugyanis érzékelte, hogy Octavius néptribunusi tisztségtől való megfosztását a társadalom minden csoportja sérelmesnek tartotta. A köznép ugyanis rettegett attól, hogy a védelmezésére létrehozott néptribunusi tisztség ezzel egy csapásra elvesztette minden hatalmát, és súlytalanná vált a nyilvános megaláztatás következtében. Gracchus beszédének fő mondanivalóját szintén a Párhuzamos életrajzokból ismerjük.^[27]

„A tribunus személye szent és sérthetetlen, így érvelt, mert a népnek van szentelve és a nép érdekeiért harcol. De ha hűtlenné válik hivatásához, ha igazságtalanul jár el a néppel szemben, ha megakadályozza hatalma gyakorlásában és megghiúsítja szövazati jogát, önmagát fosztja meg méltóságától, mert nem végzi el azt, amiért kapta; ha nem így volna, a néptribunus lerombolhatná a Capitoliumot, és felgyújthatná a haditengerészet szertárát, és mégis néptribunus maradna. [...] Nem lehet tehát igazságos dolog, hogy a nép érdekei ellen vétő tribunus megtarthassa sérthetlenségét, amelyet a nép érdekeinek védelmezésére kapott. Ha a tribunus a tribusok szövazatának többségével joggal nyerte el méltóságát, miért ne veszthetné el ugyanolyan igazságosan valamennyi tribus egyhangú szövazatával?”^[28]

[24] Greenidge, 2018, 122.

[25] Plutarkhosz, Vitae Parallelae, Tiberius Gracchus 14. Máthé Elek fordítása.

[26] Plutarkhosz, Vitae Parallelae, Tiberius Gracchus 14. Máthé Elek fordítása.

[27] Plutarkhosz, Vitae Parallelae, Tiberius Gracchus 15. Máthé Elek fordítása.

[28] Plutarkhosz, Vitae Parallelae, Tiberius Gracchus 15. Máthé Elek fordítása.

Tiberius érvelése azért különösen figyelemreméltó, mert gondolataiból akár a népszuverenitás elvének csírái is kiolvashatóak.^[29] Véleménye szerint ugyanis a néptribunus, akinek rendeltetése, hogy a nép érdekeiért harcoljon, semmiféle körülmények között nem szállhat szembe azokkal. Ha azonban ez mégis megtörténik, a népgyűlés, ami a *tribusok* többségének szavazatával választotta meg tisztségére, ugyanazon módon meg is foszthatja attól, ahogy arra számos analógiát is igyekezett találni. Természetesnek vehető azonban, hogy bár indoklása rendkívül világos és meggyőző volt, mégsem érhetett célt, ugyanis a görög filozófia szellemisége és logikája ütközött itt a római jog gondolkodásmódjával és régi szokásaival.

V. A NÉPTTRIBUNUSI TISZTSÉGRE VALÓ ÚJRAVÁLASZTÁS PROBLÉMÁJA

Szintén eljárási problémaként került meghatározásra, hogy Tiberius újra akarta magát választatni a néptribunusi tisztségre. Ennek kiindulási pontja, hogy a Római Köztársaság születésétől kezdve az annuitás és a kollegialitás biztosította annak megakadályozását, hogy újra egyedulalom alakulhasson ki. Az annuitás elve szerint a *magistratusok* hivatali ideje egy évben lett meghatározva, míg a kollegialitás értelmében oszthatatlanul birtokolták az *imperiumot*, így mindegyiküket megillette a főhatalom teljessége.^[30]

Gracchus újraválasztásának útjában egészen pontosan az annuitás elve és annak a rómaiak által kimunkált rendszere állt. Mivel az annuitás elve azt fejezte ki, hogy a tisztségviselők hivatali ideje meghatározott időtartamra, vagyis 1 évre lett megállapítva, a rómaiak interpretációjában azt jelentette, hogy mivel egy személy hivatalviselésének időintervallumát hivatott korlátozni – tehát funkciója éppen az, hogy senki ne tölthesse be folyamatosan a hivatalokat egy évnél tovább –, így szükségszerűen magában hordozta a következő évre való újraválasztás tilalmát is.

Gondolatmenetünkhöz azonban hozzá kell tennünk, hogy számos alkalommal láthatjuk az egy évben maximalizált tisztségviselés, és ebből következően az annuitás elvének figyelmen kívül hagyását. Ennek talán legekleatásabb példái a már említett, Kr. e. 367-es földtörvény névadói Licinius és Sextius néptribunusok, akiket Livius szerint tíz alkalommal is megválasztottak törekvéseik keresztülvitele érdekében.^[31] Valószínűleg éppen ezen, a római arisztokrácia számára meglehetősen kellemetlen eseménysor következtében alakult ki az a szokásjog, ami innentől fogva határozottan helytelenítette egy személy azonos tisztségre való újbóli megválasztását.^[32]

[29] Pókecz, 2009, 149.

[30] Benedek – Pókecz, 2021, 22.

[31] Livius, *Ab Urbe condita* 6. könyv, 42.

[32] Pókecz, 2009, 150.

Appianos szerint a néptribunusi választások közeledtével egyre világosabbá vált a földreformot ellenzők táborának azon törekvése, hogy saját embereiket ültessék a tisztségbe. Ez azzal is kiegészült, hogy Octavius tisztségétől való megfosztása óta az optimatáknak nyílt követelésük volt Gracchus megbüntetésére a hivatal megsértéséért, amire, a szokásoknak megfelelően, csak hivatali idejének lejártát követően kerülhetett volna sor.^[33] Ebből kifolyólag Gracchus újra jelöltette magát a néptribunusi tisztségre, hiszen ebben látta annak módját, hogy politikai ellenfeleinek felelősségre vonása alól megmeneküljön.^[34] Ez a lépés azonban újabb problémákat indukált a népgyűlés előtt. Ugyan az első két *tribus* Gracchus mellé állt, de ezt követően tiltakozási hullám indult az újráválasztás tilalmának örve alatt, amelynek kapcsán – a kérdés megnyugtató rendezettségének hiánya következtében – a néptribunusok sem tudtak egyértelmű döntést hozni, és a szavazást másnapra halasztották. A fokozódó indulatok miatt a következő szavazásra már Tiberius is barátai és támogatói körében érkezett, és végül harcra került sor a két tábor hívei között. A kialakuló zűrzavarban a többi néptribunus elmenekült a helyszínről, ami különböző, gyorsan terjedő szóbeszédnek alapjául szolgált az egész városban, például, hogy Gracchus a népgyűlést is kizárva, önhatalmúlag nyilvánította magát néptribunusnak a következő évre, illetve többi hivataltársát is megfosztotta a méltóságától.^[35]

Ezekből a valószerűleg tudatosan terjesztett, lejárató szándékú híresztelésekből érzékelhetjük a legkomolyabban, hogy mekkora hiba volt Tiberius részéről Octavius tisztségéből való visszahívása. A tömegek ugyanis ettől a ponttól kezdve úgy tekintettek Gracchusra, mint aki céljai elérése érdekében bármikor képes megszegni a köztársaság törvényeit, és még azt is sokan elhitték, hogy egyeduralomra tör, amely a rómaiak szemében az elképzelhető legnagyobb bűnök egyikének számított. Ezek az események vezettek végül a *senatus* összeüléséhez, amely után Scipio Nasica, az akkori a *pontifex maximus* vezetésével a *senatorok* egy csoportja megtámadta és agyonverte Gracchust és híveit.

VI. ÖSSZEGRZÉS

Tiberius Sempronius Gracchus bukásának története örök időkre összeforrott agrártörvényével, vagyis a *lex Sempronia Agrariá*val. Ugyan a történettudomány hagyományosan ezen törvény tartalmát jelöli meg a néptribunus bukásának és tragikus halálának okaként, véleményem szerint elsősorban az általa vétett jogi és politikai hibák felelősek ígéretes karrierjének idő előtti végéért. Gracchus ugyanis kitűnő neveltetése és jelentős támogatói ellenére sem tekinthető a római politika tapasztalt szereplőjének. Ugyan jól kidolgozott koncepcióval lépett

[33] Appianos, Rhómaika XIII. 14–15. 58–66.

[34] Mommsen, 1877, 118.

[35] Appianos, Rhómaika XIII. 14–15. 58–66.

fel a köztársaság válságának rendezése céljából, programjának következetes véghezvitele már meghaladta politikai ravaszságát és állhatatosságát.

Hibáit négy fő csoportba rendezve elemeztem, amelyek közül az első III. Attalosz pergamoni uralkodó végrendeletének kezelése volt. Ennek kapcsán ugyanis egyrészt megfogalmazódott ellene az egyeduralomra törés vádja, másrészt pedig súlyosan megsértette a *senatus* tekintélyét is. E testület alá tartozott ugyanis a római pénzügyek és külügyek kezelése, így Gracchus azon kijelentése, hogy a *senatus* a pergamoni városok ügyében sem jogosult döntést hozni, azt eredményezte, hogy megsértette a politikai status quót és sok hagyománytisztelő embert fordított maga ellen.

Gracchus hibáinak második csoportja a földtörvény elfogadása kapcsán fogalmazható meg. Itt egyrészt újfent a *senatus* hatáskörének megsértését kell kiemelnünk, melynek értelmében a testületnek joga volt mind a betérjesztendő törvényjavaslatok előzetes, mind a törvényhozó *comitia centuriata* határozatainak utólagos jóváhagyásához. Másrészt Gracchus politikai tapasztalatlanságát kell megemlítenünk, melynek bizonyítéka egyrészt fiatalságában, másrészt programjának kapkodó végrehajtásában keresendő.

Marcus Octavius tisztségétől való megfosztását tartom Gracchus legjelentősebb hibájának, ami azonban szükségszerű velejárója lett az agrártörvény elfogadásának. Ennek kapcsán természetesen azon jogsértést kell először megemlítenünk, mely a néptribunusi hivatal birtokosának idő előtti visszahívásáért és megalázásáért volt felelős. Nemcsak a néptribunus tekintélyét ért sérelmet tarthatjuk azonban fontosnak, hanem Tiberius és Octavius párharcát is. Politikai ellenfelei ugyanis tökéletes jogi csapdába csalták Gracchust, melyből gyakorlatilag csak vesztes út vezethetett előre, hiszen vagy reformjait kellett volna feladnia, vagy a törvény mielőbbi elfogadásának érdekében jogtalan eszközökkel eltávolíttania hivataltársát.

Gracchus utolsó hibája, hogy a római jog hagyományaival szemben újra akarta magát választatni a néptribunusi tisztségre, mely ütközött az egyeduralom kialakulását megakadályozni hivatott annuitás elvével. Mivel már az előző pontok kapcsán is rendre felmerült ellene az egyeduralomra törés vádja, így joggal feltételezhetjük, hogy ekkora már sokan tekintettek rá olyan politikusként, aki céljai érdekében bármikor képes megszegni a köztársaság törvényeit. Ugyan a történetírók szerint éppen saját biztonsága érdekében kívánta a sérthetetlenséget biztosító hivatal újbóli elérését, ellenfelei számára mégis ez volt az a bizonyos utolsó csepp, melynek következtében – szintén törvénytörő módon – a nyílt utcán gyilkolták meg híveivel együtt.

Összességében Tiberius Gracchus bukásának fő okaként határozottan a Köztársaság törvényeinek többszöri megsértését szeretném kiemelni, mely a *senatus* hatásköreitől a néptribunusi tisztségen át számos elementáris jogintézményt érintett. Ebből is jól látható, hogy milyen szinten tisztelték és komolyan vették a jogot Rómában, amellyel azonban a későbbiekben is sokan igyekeztek sikertelenül visszaélni. Azt, hogy a jogi formalitások mennyire meghatározóak voltak a rómaiak számára, Augustus tanulta meg igazán, akinek öröksége azonban éppen

abban mutatkozott meg, hogy fokozatosan felszámolta a köztársasági rendszert, hogy az egy újfajta egyeduralomnak adja át a helyét.

IRODALOM

- Alföldy Géza (2002): *Római társadalomtörténet*. Osiris, Budapest.
- Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila (2021): *Római magánjog*. Ludovika, Budapest.
- Briscoe, John (1974): Supporters and Opponents of Tiberius Gracchus. In: *The Journal of Roman Studies*. 64.
DOI: <https://doi.org/10.2307/299264>.
- Earl, D. C. (1960): M. Octavius, Trib. Pleb. 133 B.C., and His Successor. In: *Latomus*. 19/4. sz.
- Földi András – Hamza Gábor (2023): *A római jog története és Intitúciói*. Novissima, Budapest.
- Földi András (2013): Adalékok a tekintély (auctoritas) fogalmának eredetéhez. In: Máthé Gábor – Révész T. Mihály – Gosztanyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Greenidge, A. H. Jones (2018): *A History of Rome. From the Tribune of Tiberius Gracchus to the End of the Jugerthine War B.C. 133–104*. Routledge, New York.
- Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit (2007): *Római történelem*. Osiris, Budapest.
- Henderson, M. M. (1968): Tiberius Gracchus And The Failure Of The Roman Republic. In: *Theoria: A Journal Of Social And Political Theory*. 31.
- Kelemen Miklós (2022): Az európai közjog alapjai, értelmezése. In: Földi András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Lintott, Andrew (2009): *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford University Press, New York.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198150688.001.0001>.
- Mommsen, Theodor (1877): *A rómaiak története. V. kötet*. Franklin Társulat, Budapest.
- Pókecz Kovács Attila (2009): A Római Köztársaság válsága I. (I. E. 133–44). In: *Jura*. 15/2. sz.
- Pókecz Kovács Attila (2014): *A Királyság és a Köztársaság Közjogi Intézményei Rómában*. Dialóg Campus, Pécs.
- Zlinszky János (1998): *Ius publicum*. Osiris, Budapest.